

BERAWIRDKIRINA “BI”YA KURDÎ BI “BY”A İNGİLİZÎ RE

Hayreddin Kizil*

Kurte

Zimanê Kurdî ji aliyê daçekan ve dewlemend e. Ev dewlemendî hem di hejmara daçekan de hem jî di cureyên wan de xwe dide der. Digel dewlemendiya xwe ev daçek xwediyê gelek taybetiyan in. Hin ji van taybetiyan di zimanên din de jî tên dîtin. Ji ber ku ji hin aliyên ve daçekên Kurdî û Îngilizî dişibin hev, di vê xebatê de daçekên Kurdî ji aliyê taybetiyên xwe ve bi daçekên Îngilizî re tên berawirdkirin. Di her du zimanan de jî daçek ji bo cih, dem û berpêbûnê tên bikaranîn. Dîsa hem daçekên Kurdî hem jî daçekên Îngilizî digel lêkeran tên bikaranîn. Lê hin cudahiyên daçekên Kurdî hene wekî tewanga peyvan bi daçekan. Ji bo têgihîştineke baş wekî mînak daçeka “bi”yê jî bi hin wate û taybetiyên xwe bi “by”a Îngilizî re tê berawirdkirin. Her du daçek ji aliyê bikaranînê ve di hin cihan de dişibin hev. Di xebatê de me pênc taybetiyên hevpar ên “bi” û “by”ê nîşan dan ji bo xwêneran. Her wiha me îşaret pê da ku neyîniya “bi”yê, “bê” di Îngilizî de tune. Dîsa “bi” hem bi tenê hem digel paşdaçekan tê bikaranîn. Heman taybetî di “by”ê de tune.

Peyvên sereke: Daçek, lêkerên bidaçek, tewang, bi, by, Kurdî, Îngilizî, berawirdkirin.

KÜRTÇE “BI” VE İNGİLİZCE “BY” EDATLARININ ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Öz

Kürtçe, sahip olduğu edatlar yönüyle zengin bir dildir. Kürtçedeki edat zenginliği, hem edat sayısı hem de edat çeşitlerinde görülmektedir. Edat zenginliği ve çeşitliği ile beraber edatların bir çok özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu özelliklerin bir kısmına diğer dillerde de rastlanmaktadır. Kürtçe edatların bazı özellikleri İngilizce edatlarda bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada Kürtçe edatlar İngilizce edatlarla karşılaştırıldı. İngilizce ve Kürtçede, her iki dilde de edatlar, yer, zaman ve yön bildirmek için kullanılmaktadır. Yine İngilizce ve Kürtçede, edatlar, fiillerle beraber kullanılabilir. Fakat Kürtçe edatlar sözcükleri bükme yönüyle İngilizceden farklı bir özelliğe sahiptir. Konunun daha iyi anlaşılması için örnek olarak Kürtçe “bi” edatı ile İngilizce “by” edatı karşılaştırıldı. Her iki edat bazı kullanımlarda benzer özelliklere sahiptir. Çalışmada beş ortak özellik kaydedildi. Bunun yanı sıra “bi”nin iki farklı özelliğine işaret edildi. Kürtçede “bê” edatı bir çok yerde “bi”nin olumsuz bir karşılığı olarak kullanılmaktadır. Fakat İngilizcede “by”in olumsuz bir karşılığı mevcut değildir. Yine “bi”hem tek başına hem de artedatlarla kullanılabilir. Fakat “by” tek başına kullanılmaktadır.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 16.09.2019, Accepted / Kabul Tarihi: 20.12.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.620959

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. hkhayreddin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9165-3274

Anahtar Sözcükler Edat, edatlı fiiler, büküm, bi, by, Kürtçe, İngilizce, Karşılaştırma.

COMPARISON OF KURDISH “BI” AND ENGLISH “BY” PREPOSITIONS IN TERMS OF THEIR PROPERTIES

Abstract

Kurdish is a rich in terms of prepositions. The diversity of Kurdish preposition appears both in the number of preposition and kinds. It is seen that in addition to richness and diversity prepositions have a lot of characteristics. Some of these features are also found in other languages. Some characteristics of Kurdish prepositions are found in English prepositions. Therefore, in this article, Kurdish prepositions compared with English prepositions. In both languages, Kurdish and English, prepositions are used to indicate place, time and direction. Also in English and Kurdish, prepositions used with verbs. In addition, for a better understanding of the subject Kurdish preposition “bi” and English “by” were compared. Both prepositions have similar properties in some uses. In the study six common characteristics were detected. In the study five common characteristics were expressed. In Kurdish, the preposition “bê” is used in many places as a negative equivalent of “bi”. But there is no negative equivalent of “by” in English. On the other hand, “bi” can be used both alone and with postpositions but “by” is used alone.

Keywords Preposition, prepositional verbs, bi, by, Kurdish, English, comparison.

Destpêk

Daçek beşek ji cureyên peyvan in. Peyv bi alîkariya daçekan digihin hev. Daçek pêwendiyek datîne di nava peyvan de. Di sazkirina komepeyvan de, di hevoksaziyê de jî daçek xwediyê peywiran in. Ev taybetî di gelek zimanan de dixuye.¹ Mebesta me ji vê xebatê berawirdkirina daçeka “bi”ya Kurdî bi “by” Îngilizî re ye. Em dizanin berawirdkirina daçekan mijareke berfireh e. Tez an jî pirtûkek têra vê berawirdkirinê dike. Ji lewre pêwîst e, ev xebat wekî ceribandinekê, destpêkekê bê qebûlkin. Daxwaza me bi vê xebatê balkişandina lêkolîneran e li ser vê mijarê.

Xebat ji destpêkê, du beş û ji encamê pêk tê. Di beşa yekem de me cih da taybetiyên daçekên Kurdî. Li vir ji bo mijar baştir bê têgihiştin me îşaret bi hin taybetiyên Îngilizî jî da. Beşa duyem me ji bo mijara “bi”ya Kurdî û “by”a Îngilizî veqetand. Me di vê beşê de cih da şibîn û cudahiya “bi” û “by”ê. Lê ji ber ku hin taybetiyên daçekên Kurdî û Îngilizî, di zimanên cîranên Kurdî –wekî Farisî û Erebî- de jî hene, dema pêwîst bû me mînak ji van zimanan jî anîn. Xebat bi encamê xelas dibe.

Daçekên Kurdî ji aliyê gelek wate û peywiran ve hevokên Kurdî ronîtir, zelaltir dikin. Di hevokan de ji bo diyarkirina “*cih*” “*dem*” û “*berpêbûn-direction-*”ê tîrîkî bîkaranîn û

¹ Bnr Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, çapa 2yan (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007), 120. Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, çapa 3yan (Ankara: Engin Yayınevi, 2009), 220-224. Kâmile İmer - Ahmet Kocaman - A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 156-157.

wateyên wek “mayîn”, “ji cihekî (jê)derketin”, “ji tişteki (jê)çêbûn”, “pêrebûn” û “lêbûn”ê didin peyvan.² Her wekî:

Mînak 1

1.a. “Em ê **bi** şev bi rê kevin.” yan jî “Bernameya me **di** saet heştan **de** xelas dibe.”

Di van her du hevokan de bi alîkariya daçekên “bi, di...de” em dixwazin dema karê xwe diyar bikin.

1.b. Xwendekar **li** dibistanê ne û li hêviya mamosteyê xwe ne.

“Ez **li** malê mam neçûm derekî.” yan jî “Ez dikarim **li** **ba** wî bimînim.”

Di van hevokan de bi “li”yê em dixwazin cihê xwe diyar bikin bê ka em “li” ku dimînin.

1.c. “Ez duh **bi** mamosteyê xwe **re** çûbûm dibistanê”.

Di vê hevokê de jî em dixwazin wateya “pêrebûn”ê bidin hevokê.

1.d. **Ji** mala xwe derket û ber bi dibistanê ve çû.

Di vê hevokê de, bi “ji”yê em dixwazin cihê derketina xwe diyar bikin. Bi daçeka “ber bi...ve” yê jî em dixwazin diyar bikin bê ka diçin ku.

Wekî zimanê Kurdî di Îngilizî de jî daçek bi van wateyên li jor tînin bikaranîn. Di Îngilizî de daçek mîna Kurdiya Kurmancî di hevokan de ji bo diyarbûna “cih (place), dem (time) û berpêbûn (direction)”ê dibin alîkar.

Mînak 2 (cih, mayîn, lêman)

2.a. Ez **li** malê me. (Kurdiya Kurmancî)

2.b. I am **at** home (Îngilizî)³

Di mînakên li jor de jî tînin dîtin ku di Kurdî û Îngilizî de cih bi daçekan diyar dibin. “Li” û “at” daçek in û tînin pêşiya navdêran. “Li” û “at” ji ber ku daçek in cuda tînin nivîsin. Heman taybetî ji bo wateya berpêbûnê û diyarkirina dema jî wisa ye di van zimanan de.

Mînak 3 (dem)

3.a. Ew ê **di** saet heştan **de** li vir be.

² Bahoz Baran, *Rêzimana Kurmancî*, çapa 2yan (Îstanbul: Weşanên Wardozê, 2018), 115. Daçek bi tenê van wateyan li peyvan bar nakin, gelek wateyan didin peyvan bnr. Samî Tan, *Rêzimana Kurmancî*, (Îstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, 2011), 187-194; Aziz Samur, *Rêziman û Rastnivîsa Kurdiya Kurmancî*, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2014), 41-47; Kadri Yıldırım, *Temel Alistırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi*, (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, 2012), 267-283; Halil Aktuğ, *Gramera Kurdî/Kürtçe Gramer*, (Îstanbul: Weşanên Avestayê, 2013), 452-465; Husein Muhammed, “Daçek Di Zimanê Kurdî De” ji malpera <https://zimannas.files.wordpress.com/2016/04/kanizar-dacek.pdf> ê di diroka 09/11/2018an de hat daxistin, 6, Husein Muhammed, şûna “mayîn”, “berpêbûn”, “derketin”ê “lêmangeh, berek, jêder” bi kar anîne, bnr. heman berhem, 6.

³ Ev taybetî di Erebi û Farisî de jî tînin dîtin. Farisî wekî zimanê Kurdî zimanekî Îranî ye, zimanê Erebi jî zimanên Samiyan e. Lê her du ziman jî cîranê zimanê Kurdî ne. Zimanê Tirkî jî cîranê zimanê Kurdî ye. Lê di Tirkî de bi rewş û halên navdêran (ismin halleri) wateya cih, dem û berpêbûnê diyar dibin: Ev **de**ym (Tirkî), “أنا في البيت”-ene fi’l-beytî (Erebî), “من در خانه هستم” (Farisî)

3.b. He will be here at eight o'clock

Mînak 4 (Berpêbûn)

4.a. Em **ber bi** dibistanê ve diçûn

4.b. We were going **to** school.

Mînakên li jor ji bo wateya “berpêbûn/direction”ê ne. Her wekî tê dîtîn, di hevoka Kurdî de wateya berpêbûnê bi bazinedaçekê “ber bi...ve”, di Îngilîzî de bi “to”yê çêbûye.

1. Daçek digel navdêr, cînavk û lêkeran

Wateyên daçekan di hevokê de bi têkildariya peyvên re derdikevin. Her daçek, bi temamî ne diyar bibe jî, xwediyê wateyê bingehîn e. Lê digel têkildariya bi peyvên re hin wateyên din jî derdixîne. Ji ber vê pêwîst e têkildariya daçekan digel peyvên din wekî navdêr, cînavk, lêker bîn dîtîn. Di vê beşê de em ê daçekan digel van peyvên bibînin.

1.1. Daçek digel navdêr û cînavkan

Daçekên Kurdî dema digel navdêr û cînavkan bîn bikaranîn, guherîn di navdêr û cînavkan de çêdibe. Ji bo vê taybetiyê di pirtûkên derheqê rêzimana Kurdî de peyva “tewang”ê tê bikaranîn.⁴

Mînak 5

5.a. **Ji** bajêr vegeya.⁵

5.b. **Ji** Berfînê re pirtûkek kirî.

5.c. Pir **li ber** mamosteyan ketibû.

5.d. Min **ji wî/wê/wan/te** re pirtûkek anî.

5.e. **Ji** hirçekî du eyar dernayê.⁶

Wekî ji mînakên li jor jî tê fêmkirin navdêr û cînavkên ku li dû daçekan tên, ditewin. Ji ber vê yekê cînavkên tewandî li dû daçekan tên. Tewang di Îngilîzî de, di navdêran de tune ye. Lê di Îngilîzî de mîna Kurdî her cînavk nayên piştî daçekan, cînavkên ku li du daçekan tên cînavkên tewandî ne. Wekî “Object Pronoun” tên binavkirin: (me, you, him, her, it, us, you, them). Wekî mînak: “for me/us, to him/her, by them).

Ev taybetiya tewangê di Farisî de jî xuya nake. Her çiqas her du ziman ji heman malbata zimanan bin û cîranê hev jî bin, Kurdî ji vî aliyê ve ji Farisî cuda ye. Lê mîna tewangê di zimanê Erebî de cerr/mecrûr heye. Li gor Ferhenga Muncidê, *cerr*, kişandin (جذبہ-

⁴ Ji bo tewangê Celadet Ali Bedirxan di pirtûka xwe de wiha nivîsiye: “Zimanê Kurdmancî zmanekî tewangbar e. Yanî bêjeyên wî di qîsetê de weke xwe namînin û li gor cihê ko di qîsetê de dikevinê, û wezîfa ko li ser xwe digirin tene tewandî û hin parkît bi wan ve dibin, an hin tîpên wan bi tîpine din diguhêrin.” (Bnr. Celadet Alî Bedir-Xan, *Elfabêya Kurdî Bingehên Gramera Kurdmancî*, (Istanbul: Weşanxaneya Nefelê, 1998), 57.

⁵ Li gor Deham Ebdulfettah, tewang yek ji taybetiyên şêwe-zarê Kurmancî, yê herî girîng e. Lê li gor wî guherîna dengê “a/e”yê bi “ê”yê ne tewang e ev taybetî “verês” e. Nîşandeka tewangê û ya verêsê bi hev re nayên bikaranîn. Bnr. Deham Ebdulfettah, *Mistek Hêvî û Hin Arîşeyên Zimanê Kurdî(Kurmancî)*, (Ankara: Weşanên Lîsê, 2018), 53-55.

⁶ Celadet Bedirxan-Roger Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî)*, (İstanbul: Weşanên Dozê, 2011), 255.

cezebehu û مدده-meddehu) e.⁷ Tegêha "cerr"ê, di rêzimana Erebi de ji bo meksurbûna peyvvan di hevokan de tê bikaranîn. Di Erebi de cînavk di bin navdêran de tên qebûlkirin, cerr mîna kurdî di navdêran de çêdibin ji ber vê yekê pêkan e mirov bibêje cînavk jî ditewin. Mîna tewanga Kurdî, cerr, di ravekan de yanî di îzafeyan de û piştî daçekan (herfên cerr) dertê holê.⁸ Tenê ev taybetî, di xayri munsarifan de çênabe. Navdêrên xayri munsarif ên Erebi di hevokan de, bi ravekan meksûr nabin. Em dikarin vê taybetiya Erebi bidin ber hin devokên Kurmancî. Di hin devokên Kurmancî de navdêrên nêr natewin.⁹

Mînak 6

6.a. Bi Zeynebê/Berfînê re biaxive.

6.b. Ji Zeynebê/Berfînê re got.

6.c. Bi Hesên/Hesên/Hesenî re biaxive.

6.d. Ji Osman/Osmên/Osmanî re got.

Her wekî di mînakan de tê dîtîn. Navên Zeyneb, Berfîn, hwd tewiyane. Lê navên Hesên û Osman li gor devokên Kurdî dikarin bi sê awayan bînin gotin.

1.2. Daçek Digel Lêkeran

Di zimanê Kurdî de hin lêker hene, dema bê daçek tên bikaranîn kêmwate dimînin, wek "nihêrtin, mêzekirin û guhdarîkirin hwd." Ev her sê lêker ji ber wateya xwe, dema bê daçek di hevokan de bînin bikaranîn wateyên wan kêm dimînin. Em dikarin bibêjin: "Ez wî dibînim." Lê em nikarin bibêjin: "Ez wî dinihêrim", pêwîst e bibêjin "Ez **li** wî/wê dinihêrim." An jî "Ez li wî mêze dikim." Dîsa em dikarin bibêjin: "Ez wî dibihîzîm." Lê nikarin bibêjin: "Ez wî guhdarî dikim." Lazim e em bibêjin: "Ez li wî guhdarî dikim."¹⁰

Heman taybetî di Îngilizî de jî heye. Lêkera "dîtîn"ê, di Îngilizî (see, saw, seen) de bê daçek tê bikaranîn. Lê, "look" a bi wateya "nêrîn"ê bi daçek tê bikaranîn.

Mînak 7

7.a. Ez **li** pirtûkê dinêrim.

7.b. I am looking **at** the book.

Dibe ku di "dîtîn"ê de niyetek, qesdek tune ye loma bê daçek tê bikaranîn. Lê dema em bixwazin "dîtîn" a xwe li cihekî, tiştekî hwd hûr û kûr bikin li vir em **li** tiştekî, cihekî **dinêrin**.¹¹

⁷ Luis Ma'lûf, *El-Muncid fi'l-Luxeti'l-Erebiyye*, (Beyrut: Daru'l-Meşriq, 2013), 192-193.

⁸ Edip Çağmar, *Alıştırmalarla Nahiv*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 43. Tenê ev taybetî, di xayri munsarifan de çênabe. Em dikarin xayri munsarifê wekî ji kêşanê derbûn/dûrbûn (yan jî derbûn/dûrbûn ji kêşanê) bizanibin. Navdêrên xayri munsarif di Erebi de kêm in mîna: 1- Navên Pexemberên ne Erebi ên di Qur'anê de derbas dibin. Wekî mînak: İbrahim, İsmail, İshaq, hwd 2- Navên cih û deveran ên biyanî, ne bi Erebi. Mînak: New York, Türkiye, hwd 3- Navên jinan her wekî, Aîşe, Fatma, hwd.. ji sê herfan zêdetir in. 4- Hin qalibên Erebi: **فعل** û **فعلان** Ji bo mijara xeyrî munserifê bnr. eş-Şêx el-Mustafa el-Ğelayîni, *Camîu'd-Durûsu'l-Arabî*, (Beyrut: Muessetu'r-Risale, 2004), 332-337; Hasan Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, (Konya: Tekin Kitabevi, 1997), 295-296; Çağmar, *Alıştırmalarla Nahiv*, 50-57.

⁹ Ji bo nêrîneke din bnr. Abdulfettah, *Mistek Hêvî û Hin Arîşeyên Zimanê Kurdî (Kurmancî)*, 94-96.

¹⁰ Di axaftinê de ji ber bilêvkirina zede carna "li" nayê gotin lê dîsa jî pêjna wê, xwe dide der.

¹¹ Ji bo şîroveyeke din bnr. Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 255. Dîsa şîroveyekê ji bo lêkerên bi daçek û mînakan bnr. Abdullah İncekan, *Geçişli Fiiller ve Ergativ Teori-Fiil Dökümü-Alıştırmalar*, (İstanbul:

Mînak 88.a. Min pirtûk **dît**.8.b. I **saw** the book.

Heman cudahî di navbera “bihîstin” û “guhdarîkirin”ê de jî heye.

Mînak 9

9.a. Ez li wî guhdarî dikim.

9.b. I am listening to him.

Mînak 10

10.a. Min dengê zarokan bihîst.

10.b. I heard the children’s voice.

1.2.1 Guherîna Wateyê Digel Daçekan Di Lêkeran Bidaçek De

Hin lêkerên negerguhêz dema bi daçekan re bên bikaranîn hem dibin xwedî wateyeke nuh hem jî berkar, yan jî têrkeran li lêkeran bar dikin ji ber vê nêzî gerguhêziyê dibin. Yanî hin lêkerên negerguhêz bi vî awayî dibin xwediyê taybetiyeke gerguhêziyê.

Mînak 11

11.a. Ez geriyam.

11.b. Ez **li** te geriyam.11.c. Serê ku neêşe paçan **lê** negerîne.11.d. Ev çi bela bû **li** min geriya?11.e. Pir **li** ber wî **geriyam** lê dîsa jî, dev ji ya xwe berneda.11.f. “Qenc li min nagerin, xirab ji min nagerin”. (Gotina Pêşiyar)¹²

“Gerîn” lêkerê negerguhêz e, dema bi daçeka “li”yê re bê bikaranîn herwekî di hevokên 11.b., 11.c., 11.d.yê de hem dibe xwedî wateyeke nuh hem jî nêzî gerguhêziyê dibe. Yanî mîna lêkerên gerguhêz dibe xwediyê berkar yan jî têrkerê.¹³ Di hevoka 11.d. û 11.e.yê de wateyeke biwêjî jî heye. Di 11.e.yê de “**dev ji ya xwe berneda/devjêberdan**” jî lêkerê bidaçek e û xwediyê wateyeke biwêjî ye.

Mînak 1212.a. Pirtûk **kete** erdê.12.b. Kevir **li** wî/wê ket.12.c. Ew **bi** pey min ket.

Nûbihar Yayınları, 2014), 33-34. Mîna Îngilizî û Kurdî di Farisî û Erebî de jî heman taybetî heye: Erebiya hevokê: “أنا أنظر إلى الكتاب”, Farisiya hevokê: “من به این کتاب نگاه می کنم”.

¹² M. Emin Bozarlan, *Ferhenga Kurdî*, (Îstanbul: Weşanên Deng, 2018), 3: 62.

¹³ Bedirxan, ji bo daçeka “bi”yê wisa dibêje: “Bi” dikare têrker yan jî pêveberê li hin lêkeran zêde bike. Bnr. Bedirxan-Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi (Kurmançî)*, r.284. Bahoz Baran di çapa yekem a pirtûka xwe de ji bo daçeka “li”yê wiha dibêje: “Li gorî rewşa lêkerê ev daçek peyva ku pê re tê bikaranîn dibe têrker û bireser.” Bahoz Baran, *Rêzimana Kurmançî*, (Îstanbul: Weşanên Belkîyê, 2012), 112.

12.d. Kevirê sikûtê dikeve devê hemiyân, şîrmaqa poşmaniyê **li** ruyê hemiyân **dikeve**.¹⁴

12.e. Pir **li** ber keça xwe **ket**.

12.f. Pir li ber wî geriyam lê dîsa jî, **ji** ya xwe **neket**/ yan jî **dev ji** ya xwe **berneda**.

12.g. Ji ber vê mijarê ez **li ber** xwe **ketim**.

Lêkera "ketin"ê lêkereke negerguhêz e, di hevokên 12.b., 12.d., û 12.e.yê de bi daçeka "li"yê re hatiye bikaranîn û hem bûye xwedî wateyeke nuh hem jî nêzî gerguhêziyê bûye. Di hevoka 12.e.yê de, wateyeke biwêjî jî xuya ye. Di hevoka 12.c.yê "bi", digel lêkera "ketin"ê hatiye bikaranîn û dîsa mîna 12.e.yê wateyeke biwêjî girtiye ser xwe.

Ji bilî lêkerên negerguhêz, lêkerên gerguhêz jî bi daçekan dibin xwediyê wateyên nuh. Ji bo vê mijarê mirov dikare van mînakên bide:

Mînak 13 (daçek û lêkera "hezkirin"ê)

13.a. Min hez kir ez herim.

13.b. Xweda hez ke ez ê herim.

13.c. Min jê hez kir.

Di her du hevokên li jor de (13.a û 13.b.), "hezkirin" bi wateya "xwestin, viyan-vîn"ê hatiye bikaranîn. Herwekî: "Min xwest ez herim" û "Xweda bivê ez ê herim". Di hevoka dawîn de (13.c.) lêkera "hez"ê bi "ji"yê re hatiye bikaranîn –jêhezkirin- û wateya "evîn"ê "dilketin"ê li xwe hilgirtiye.¹⁵

Her wekî ji mînakên li jor jî tê fêmkirin hin lêkerên bidaçek ji bo wateyeke biwêjî tên bikaranîn. Heta em dikarin bibêjin hin lêkerên biwêjî bi alîkariya daçekan tên saz kirin. Wekî mînakên:

Mînak 14 (daçek û lêkera "çûn"ê)

14.a. Ew **çû** mala xalê xwe.

14.b. Ew **li** xalê xwe **çûye**.

14.c. Îmana min **jê diçe**.

Mînak 15 (daçek û lêkera "şuştin"ê)

15.a. Wî xwe şuşt. (bêdaçek)

15.b. Wî destê xwe **jê şuşt**. (bidaçek)

15.c. Dixwaze xwe **ji** vî karî **bişo**. (bidaçek)

Di hevoka 15.b. û 15.c.yê de wateya "şuştin"ê wenda bûye. Wateya "hêviya xwe ji tiştê qutkirin"ê girtiye ser xwe. Di 15.c.yê de wateya "xwepaqijkirina ji karekî nebaş" girtiye ser xwe.

Mînak 16 (daçek û "rûniştin")

16.a. Ew **li ser** maseyê rûniştibû

16.b. Dilê wî **li** vê mijarê rûniştibû

¹⁴ Mela Husnî Hezîn, *Guldan*, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2011), 12.

¹⁵ Nîşe: "jêhezkirin" bi awê "hezjêkirin" jî tê bikaranîn. Mînak: Ez hez ji wî dikim.

16.c. Bila tişteq neyê dilê te lewra ez dixwazim ku dilê min pirtir **li ser te rûnê**.¹⁶

Ji minakên li jor jî tê fêmkirin ku di zimanê Kurdî de daçekên Kurdî bi lêkeran re, bi du awayan tèn bikaranîn. Yan wekî lêkera “bikaranîn/bi-kar-anîn”ê bi tenê ji daçek, navdêr û lêkerekê çêdibe. Wekî mînak: “Me ev peyv **bi** kar anî.” An jî ji daçek, cînavkeke lihevxiştî (jê, lê, pê, tê) û rayeka lêkerekê pêk tê: “li-wî, wê- gerîn/lêgerîn, bi-hev-çûn/pevçûn, hwd.”

Lêkerên biwêjî jî, mîna lêkerên bidaçek bi hin lêker, daçek -hin caran cînavkên lihevxiştî- tèn sazîkirin. Cudahiya lêkerên biwêjî, ji lêkerên bidaçek ên din, dûrbûna ji wateyên rastîn e. Wekî mînak: “Devjêberdan, pêdeçûn, bihevketin, lihevketin, birêketin, bilêvkirin, jibîrakirin....”¹⁷

Hin ji lêkerên biwêjî bi hev ve kelijîne ji hev nabin yanî cînavkên lihevxiştî û lêker ji hev nabin. Her wekî di hevoka: “*Ew her du mirov têk çûn, pev çûn*” mirov nikare bibêje: “Ew her du mirov *di êk* yan jî *bi hev çûn*.” Lê di cihê “*pevketinê* de mirov dikare bibêje; “*Ew mirov bi hev ketin*.”¹⁸ An jî di lêkera “destpêkirin”ê de şûna “pê” em dikarin peyvên din jî deynin. Dema ku em navdêra “xwendin”ê bixin cihê “pê”ya “destpêkirin”ê, cînavka “ê” ji holê radibe û daçeka “bi” vedigere dirûvê xwe yê resen. Wekî: Min dest bi xwendin(ê) kir.¹⁹ An jî “Me dest bi xebatên xwe kir. Min dest bi karê xwe kir.” Ji bo zelalbûna mijarê em dikarin vê mînakê bidin:

Mînak 17 (ji/li ...kirin)

17.a. Min av li darê kir.	Min av lê kir.
17.b. Diya min cilan li Zozanê dike.	Diya min cilan lê dike
17.c. Zînê kiras ji Fatê/wê kir.	Zînê kiras jê kir.
17.d. Min ji xwe re xaniyek lê kir.	
17.e. Te çima guliyê vê dare jê kir. ²⁰	

Em dikarin hevokên 17.a., 17.b. û 17.c.yê ji hev vekin. Lê di hevokên 17.d. û 17.e.yê de, di “lê-” û “jê-” yê de, daçek û cînavk ji hev cuda nabin. Hem “jê-” hem jî “lê-” di van hevokan de, wekî pêşgirekê hatine bikaranîn.²¹ Lêkerên bi daçek di hemû zaravayên

¹⁶ Hezîn, *Guldan*, 209.

¹⁷ Niha bi awayê “jibîrkirin”ê jî tê gotin û tê nivîsîn lê di hin devokan de bi awayê “jibîrakirin”ê tê gotin. Di pirtûka Celadet Bedirxan û Roger Lescot de wisa derbas dibe: *Ji bîr rakirin*, unutmak (*bîr*, bellek; *rakirin*, kaldırmak). *Te sondên xwe ji bîr rakirin*. Bnr. Bedirxan-Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî)*, 218-219. Mirov dikare negerguhêz (*lihevhatin, bihevketin, liberxweketin, lêgerîn, birêketin....*) û gerguhezên (*devjêberdan, destpêkirin, jibîrrakirin...*) lêker ên biwêjî ji hev veqetîne. Bnr. Bedirxan-Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî)*, 190-193.

¹⁸ Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 145-. Ji bo mijarê hûn dikarin bnr. Deham Ebdulfettah, *Kar (Lêker) Di Zimanê Kurdî de (Kurmanciya Jorîn)*, (İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Amedê, 2011), 29-30.

¹⁹ Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 146; Dîsa ji bo mijarê lê bnr. İncekan, *Geçişli Fiiller ve Ergativ Teori-Fiil Dökümü-Alıştırmalar*, 34; Murad Ciwan, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi*, (Diyarbakır, 2014), 217-218. Ji bo listeya hin lêkerên biwêjî bnr. Ciwan, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi*, 131-134.

²⁰ Ji bo vê mijarê û mînanan bnr. Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 145-147, 256; Ebdulfettah, *Kar (Lêker)....*, 30, 53

²¹ Ji bo vê mijarê û mînanan bnr. Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 145-147, 256; bnr. İncekan, *Geçişli Fiiller ve Ergativ Teori-Fiil Dökümü-Alıştırmalar*, 34; Ebdulfettah, *Kar (Lêker)....*, 74-75

Kurdî de hene²² û gelek tèn bikaranîn. Mirov dema li ferhengeke biwêjî ya Kurdî binêre dê rastî gelek mînakên be.²³

Mînak 18 (daçek û lêkera "hatin"ê)

18.a. Ev sol **li** min **mayê**/ Ev kinc **li** wî/wê tê.

18.b. Giraniya candan û şiddeta sekeratê **li** wî zor **tê**.²⁴

18.c. Karen kalan/pîran fenafal e. Dema **lê hat** hişan ditewişîne.²⁵

18.d. "ev kitana çenda ye te li xwe şikênandiye hebhinarka min ne sûcê te ye, ew mîratê kewan **li** me **nehatin**" (Hebhinarkê, Rênas Jiyân)

18.e. Ev kar **ji** te/wî **tê** ?/ Ev kar **jê** tê.

18.f. "Gotin rovî, tu çima xwe dihejîni? Got **ji** min **tê** û **li** min **tê**". (Gotina Pêşiyân)²⁶

Gerguhêzbûna lêkeran bi daçekan di zimanê Îngilîzî de tune ye.²⁷ Lê lêkerên bidaçek di zimanê Îngilîzî de jî hene. Di Îngilîzî de lêkerên bidaçek wekî prepositional/phrasal verb tèn binavkirin. Mînak: look at (lênêrîn), think about/of (fikirîn), ask for (pirsîn), believe in (bi tiştêkî bawerkirin)... hwd. Lêkerên bidaçek di Îngilîzî de jî gelek tèn bikaranîn, mirov dikare di ferhengeke berfireh a Îngilîzî de rastî gelekên be.²⁸

Dîsa di zimanê Îngilîzî de hin ji lêkerên bidaçek wekî lêkerên biwêjî tèn bikaranîn. Wekî mînak lêkera "to put" xwediyê wateya "danîn, raxistin, bicihkirin" e. Lê dema bi daçekan re bê bikaranîn li gor daçekê bo wateyên cuda tê bikaranîn:

to put forth: weşandin, (to put forth a book= pirtûkek weşandin)

to put on: lixwekirin (to put on clothes= kinc lixwekirin)²⁹

Mînak 19

To come: Hatin

19. a. He came to school.

Ew hat dibistanê.

²² Qanatê Kurdo, *Rêzimana Kurdî (Kurmançî-Soranî)*, Ji Kurdiya Soranî bo Kurdiya Kurmançî: Zülküf Ergün, (İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2013), 157-158.

²³ Ji bo mînakên bo "bi" û lêkerên bidaçek û biwêjî bnr. Şêxmûs Aslan, *Ferhenga Biwêjan*, Amed 2005, 42-56; Mustafa Borak, *Ferhenga Biwêjan*, Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, İstanbul 2005, 107-150.

²⁴ Hezîn, *Guldan*, 35.

²⁵ Hezîn, *Guldan*, 12.

²⁶ Bozarşan, *Ferhenga Kurdî*, 3: 63.

²⁷ Lê di Erebi de heye. Lêkerên lazimî (negerguhêz) di Erebi de yan bi hemzeyê, yan bi qaliba "فعل"yê yan jî bi daçekan muteaddî (gerguhêz) dibin. Ji bo agahiyên berfireh bnr. el-Ġelayînî, 33-35. Ji bo muteaddîbûna lêkerên lazimî bi daçeka "ب"yê el-Ġelayînî, 548; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 129-133; Çağmar, *Aliştirmalarla Nahiv*, 165.

²⁸ A. J. Thomson- A.V. Martinet, *A Practical English Grammar*, (Hong Kong: Oxford University Press, 1997), 103. Bnr. ji bo listeya hin lêkerên bidaçek û biwêjî Thomson- Martinet, *A Practical English Grammar*, 315-352.

²⁹ Ji bo mînakên bi lêkera "to put"ê bnr *Altın Sözlük Golden Dictionary İngilizce/Türkçe*, Amadekar: Necmettin Arıkan-Gülderen Yenil- Gülsevin Taşpınar. (Altın Kitaplar Yayınevi), 633-635. Em li vir bi tenê wateyê wan didin, ji bo agahiyên berfireh hûn dikarin ferhengên Îngilîzî binêrin. Ji bo mijara daçekan di Îngilîzî de bnr. Thomson- Martinet, *A Practical English Grammar*, 86-99.

19.b. When I was looking for my passport I **came across** these old photographs.

Dema ez li pasaporta xwe digeriyam, rastî van fotrafên kevin hatim.

19.c. When I picked up the teapot the handle **came away** in my hand.³⁰

Dema min çaydank hildianî, destiyê çaydankê bi destê min re hat.

Her wekî li jor tê dîtin “to come” bi wateya “hatin”ê ye. Lê digel daçekan dibe xwediyê wateyên cuda.³¹

2. Berwawirdkirina Daçeka “Bi”ya Kurdî bi “by”a Îngilizî re

Şibîna daçekên Kurdî bi daçekên Îngilizî re ne tenê ji aliyê taybetiyan ve ye. Dema mirov daçekên kurdî yek bi yek bi daçekên Îngilizî re bide ber hev, em ê hin şibînên din jî bibînin. Wekî berawirdkirina “li” û “di...de”³² yê bi “at” û “in”a Îngilizî re. Di vê beşê de em ê bi tenê çend taybetiyên “bi”yê bidin ber “by”a Îngilizî.

“Bi” daçekeke çalak e di zimanê Kurdî de, di gelek cihan de bi gelek wateyan em wê dibînin. Nêzîkê ve daçekê di Îngilizî, Erebi û Farisî de daçek (Îngilizî “by”, Erebi “ب” Farisî “ب”) heye. Em ê li vir “bi”yê bidin ber “by”a Îngilizî. Dema pêwîst kir ji bo têgihiştineke baştir em ê li Erebi³³ û Farisî jî binêrin.

2.1. “Bi”, digel navdêran wateya navgîniyê dide, karek bi çi, bi kîjan alavê tê kirin wê nîşan dide. Ji bo vê wateyê di hevokê de tê ber navgîna ku kar pê tê kirin.³⁴ Li gor Husein Muhammed, erk û peywira bingehîn ya daçeka “bi”yê diyarkirina amûr, alet û hacetan e. Mirov bi wê diyar dike ka çi bi çi tê kirin anku çi, bo kirina çi tê xebitandin.³⁵ Bi vî awayî daçeka “bi”yê bersiva pirsê “bi çi” yê dide.

Daçeka “by”ê di Îngilizî de nêzîkê ve wateya “bi”yê tê bikaranîn. Ji bo berawirdkirina “bi”ya bi vê wateyê, bi “by”a Îngilizî, em dikarin vê mînakê bidin.

Mînak 20

20.a. Ez **bi** otobêsê/erebê/kamyonê çûm bajêr.

³⁰ Thomson-Martinet, *A Practical English Grammar*, 324-325.

³¹ Heman taybetî di Erebi de jî gelek e. Wekî mînak (عَبْدُ) di ferhengê de digel daçeka (عَبْدٌ) bo wateya “tiştêkî xwestin” tê bikaranîn. (العَلَمُ فِي خَالِدٍ رَعْبِي) Xalit, rexet bi ilmê kir’ilm xwest. Abdülkerim Ünal-Mehmet Bilen, *Sistematik Sarf*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2013), 63. Ji bo wateya vê lêkerê digel daçekên cuda bnr. El-Muncid fi’l-Luxe, 268-269; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 329-330. Di vê ayeta li jêr de heman lêker digel daçeka “عَنْ” bûye xwediyê wateyeke cuda. “Ma ji yê aqilsivik pê ve kî berê xwe jî dîne İbrahîm vedigerîne? Sond be; Me ew li cîhanê (bi pêxemberî) bijartiyê û bêguman ew di axretê de jî teqez ji yê havildar û yê bikêrhatî ye”. (Sûretê Beqere, ayeta 130). Wekî ji meala ayetê jî tê fêmkirin “عَنْ” heman lêker e lê ji ber daçeka “عَنْ” wate guherî ye. Bûye xwediyê wateya “berêxwejtîştêkîvegerandin”.

³² “In” û “at” di Îngilizî de ji bo cihê tê bikaranîn Dema mirov bibêje “I am at school” –Ez li dibistanê me bi çend awayan hevokê tê fêmkirin, wekî li ber deriyê dibistanê, li baxçeyê dibistanê. Lê dema “I am in the school” bê gotin. “Ez di dibistanê de me” wekî di polê de me, di odeya mamosteyan de me hwd tê fêmkirin.

³³ Ji bo wateyên “ب”yê di Erebi de bnr. İbni Hişam el-Ensarî, *Muğnil Lebîb ‘en Kutubil Earîb*, (Beyrut: el-Mektebetul Asriyye, 1991), 1: 118-130; Ma’lûf, *El-Muncid fi’l-Luxeti’l-Erebiyye*, 24.

³⁴ Baran, *Rêzimana Kurmancî*, 116; Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 191; Yıldırım, *Temel Alistırma ve Metinlerle ...*, 271; Nezir Ocek, *Rêzimana Kurmancî*, (İstanbul: Weşanên Sîtav, 2014), 164; Aktuğ, *Gramera Kurdî/Kürtçe Gramer*, 452-454.

³⁵ Muhammed, *Daçek Di Zimanê Kurdî De*, 19-20.

20.b. I went to city **by** bus/car/truck.

Nêzî vê bikaranîna "bi" û "by"ê di Erebi û Farisî de jî tê dîtin. Erebi û Farisiya mînaka 20em wiha ye:

20.c. "ذهبت إلى المدينة بالحافلة"

20.d. "من يا اتوبوس به شهر رفتم"

Her wekî ji van mînanan jî tê fêmkirin li vir bikaranîna "bi otobêsê", "by bus", با اتوبوس û "بالحافلة" nêzî hev in. Mirov dikare "erebe, qemyon, otobês hwd digel vê daçekê bi kar bîne.

Ji bilî vê mînakê, ne rasterast bi vê wateyê lê nêzî wê di gelek cihan de "bi" û "by" tên bikaranîn. Wekî mînak:

We returned home **by** a different route. (Bi rêyêkê din/cuda em vegeyriyan malê.)

Staff generally address each other **by** their first name. (Xebatkar bi gelemberî bi navê hevê yekem gazî hev dikin).³⁶

2.2. Daçeka "bi" ji bo wateyên cuda cuda dikeve navbera peyvên dubarekirî.

Mînak

a- Çûk **ref bi ref** difirin.³⁷

b- "Lew min ew **peyv bi peyv** wergerandibû....."³⁸

c- **Car bi car** Ridvan ji xwe re digot, "xwezî mirin hebûya, belê ev feqîrî, tunehî, hêsirî, perîşanî û belengazî nebûya."³⁹

d- "... di wan waran de neçar im **yek bi yek** bixwînim, bo romannûsiyê."⁴⁰

e- Em **ser bi ser** li hev qelibîn.⁴¹

f- Xwe bi xwe xeyidî, xwe bi xwe aş bû û xwe bi xwe vegeyriya mala xwe.

g- Welat bi welat, bajar bi bajar li pey debara xwe ket.

Mirov dikare mînanan zêdetir bike. Ji hevokên li jor jî tê fêmkirin wateya "bi"yê li gor peyva dubarekirî diguhere. Bozarşan di ferhenga xwe de peyvên dubarekirî li gor navên cihan, deman, tiştan hwd senifandine. Mirov dikare bi kurtahî wisa rave bike:

Li gor Bozarşan dema "bi" bikeve nava navên hin cihan, dide zanîn ku karek, şolek di wan cihan de çendî car li pey hev hatiye kirin yan tê kirin yan jî bûyerek çendî car li pey hev qewimiye yan diqewime:

"Di sersalê da, zarokên gund, **mal bi mal** geriyam" yanî malek li pey maleka dî;

"Ez **gund bi gund** geriyam, da ku ji xwe ra hespekî beza peyda kim û bikirim" yanî gundek li pey gundekî dî.

³⁶ <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/by> 29/08/2019

³⁷ Baran, *Rêzimana Kurmancî*, 117.

³⁸ Berken Bereh, "Heyvekê Li Cehnima Wergerê", *Nûbihar*, 24/136 (Havîn 2016): 6.

³⁹ Felat Dilgeş, "Xirxal", *Nûbihar*, 21/144 (Havîn 2018): 66.

⁴⁰ Cihan Roj, "Têkiliya hin Peyvên Kurdî û Akadî", *Nûbihar*, 21/144 (Havîn 2018): 78.

⁴¹ Yıldırım, *Temel Aıştırma ve Metinlerle.....*, 271. "ser bi ser kir " Hem bûye cotepeyv hem jî wateyêke biwêji li xwe hil girtiye.

Dîsa li gor Bozarşlan dema bikeve nava peyvên bi wateya demê, wateya domkirinê dide. Em dikarin “roj bi roj, meh bi meh, sal bi sal, saet bi saet” wekî mînak bidin. Dema berî peyvika “roj”ê, “meh”ê yan “sal”ê cî digire mana domkirinê dide wê:

Ez **roj bi roj** kar dikim” yanî ji rojek heta roja dî, ji rojek heta roja pey wê. “Xal Xidiro **roj bi roj** sîtila mezin bû beroş.” (Gotina Peşîyan), “**Sal bi sal** xwezî bi par.” (Gotina Pêşîyan)

Dema bikeve nava navên hin tiştan, dide zanîn ku karek, şolek bi wan tiştan hatiye kirin û demek dom kiriyê yan jî tê kirin û demek dom dike:

“Zulfan hemî **ta bi ta** bikêşim/heqqê min e ca bi ca biêşim.”⁴²

“Saqî eceb reng bade rêt/Aşiq ji me’şûq ev divêt/ **Fincan bi fincan** da û mêt.”⁴³

Serîyan bişo lê/Çavan bi kil ke lê/ Biskan şe ke lê/ Dûçikan berde lê/ **ta bi tayê**, lê nînayê (Strana Govendê)

“Derdê min **bar bi bar**, derdê giran mizodika li ser bar (Gotina Pêşîyan)

“Bizina kol/Gelek mizawir bû, wek şeytanê kor/Wê em li pey xwe digêrandin **qor bi qor** (Pêkenok)

Dema “bi” were berî navên hin tiştan yan hin cihan, dide zanîn ku di navbera wan de têkilî heye. “Min pere **dest bi dest** da wî hevalî” yanî min ji destê xwe da destê wî, di dayînê da di navbera destê min û destê wî de têkilî hebû. “Yanî hemî **rû bi rû** me dîne/hindî di vî şehîrî Ademî ne.”⁴⁴ Bestine zulf-i der kemîn /helqe bi helqe, **çîn bi çîn** (Cizîrî, *Dîwan*, r.127)⁴⁵

Dî Îngilizî de jî “by” dikeve nava peyvên dubarekirî. Wekî: “step by step = gav bi gav”, “day by day = roj bi roj”, “one by one = yek bi yek”.

Di vî zimanî de bi “by”ê karên ast bi ast ber bi başî yan jî xirabî de diçe, yan jî hêdî hêdî çêdibe, diguhere tînan nîşandan.

Mînak

Little by little Philip got used to life on the farm. (Philip, hêdî hêdî, dest bi jiyana li gund kir)

His medical condition is continuing to improve **day by day**. (Roj bi roj tendurustiya wî baş dibe.)

Dema li ser karekî yan jî mirovekî axaftin yek bi yek bê kirin tê bikaranîn.⁴⁶

One by one the men came forward to receive their medals. (Yek bi yek mêran ji bo wergirtina madalyayên xwe ber bi pêş hatin.)

⁴² Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Amadekar: Huseyn Şemrexî, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2010), 269

⁴³ Melayê Cizîrî, *Dîwan*, Amadekar: Selman Dîlovan, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2012), 291.

⁴⁴ Di çapa “Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Amadekar: Huseyn Şemrexî, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2010), di rûpela 89an de wekî “rû be rû” derbas dibe. Lê di çapa Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Şîrove û Kurdiya Îro: Jan Dost, (Îstanbul: Weşanên Avestayê, 2010), di rûpela 246an de wekî “rû bi rû” derbas dibe.

⁴⁵ M. Emin Bozarşlan, *Ferhenga Kurdî*, (Îstanbul: Weşanên Deng, 2011), 1: 312-313. Daçeka “bi”yê di Kurdiya Jêrîn (Sorani) de jî wekî “be” ji bo heman peywirê tê bikaranîn. Bnr. Kurdo, *Rêzimana Kurdî (Kurmançî-Sorani)*, 261.

⁴⁶ <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/by> 29/08/2019

The finance committee checks through each document, **item by item**. (Lijneya finansê li gor serenavan li dokumentan nihêrt)⁴⁷

2.3. Daçeka "bi"yê bi peyvên wateya dem/wextê re jî tê bikaranîn. Dema bi wan re bê bikaranîn dide zanîn ku karek, bûyerek, tevgerek di wê demê de hatiye kirin yan tê kirin. Wekî mînak: "**Bi roj** devê xwe bigire, **bi şev** derê xwe bigire (Gotina Pêşyan)⁴⁸

Em **bi roj** ji Wanê derketin lê bi şev gihîştin ser karê xwe.

Ew **bi şev** ji gund hatibûn.

Heman peywir di "by" a Îngilizî de jî heye. Wekî: By day, by night. (bi roj, bi şev) by tomorrow, by next week, (heya sibehê, heya heftiya bê)

Di Îngilizî de "by" dema ji bo demê bê bikaranîn, wateya, "ji bo demeka diyar, beriya wê yan jî "ji wê demê dereng nebe", tê fêmkirin. Bi vê wateya xwe peyva demê ya ku li dû "by"ê tê wexta herî dawî ye.⁴⁹

Mînak

Your appointment is at 1:00. Please arrive **by 12:45**.⁵⁰ (Randewuya we di saet 13:00an de ye. Ji kerema xwe di saet 12:45an de werin.) –piştî wê demê çênabe hûn werin-

The train starts at 6.10, so you had better be at the station **by 6.00**. (Trên di saet 06:10an de bi rê dikeve, ji lewre tu di saet 06:00an de li istasyonê bibî, dê çêtir be.)

By the end of/a July I'll have read all those books. (Heya dawiya Tîrmehê, ez ê hemû pirtûkan bixînim.⁵¹

2.4. Daçeka "bi"yê digel cînavka vegerokê jî tê bikaranîn. li gor hevokê û cihê daçeka "bi" û "xwe"yê wate hin biguhere jî wateya bingehîn ya "tekîd/kirpandin"ê winda nabe:

Ez **bi xwe** hatim.

Mîna **bi xwe** wisa kir.

"Adem **bi xwe** yek ji herduwan e

Yek herf e ji emrê kun *fekane*"⁵²

"Sohtin **xwebixwe** nizan çî hal e

Hişyarî ye, xewn e ya xiyal e"⁵³

⁴⁷ <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/by> 29/08/2019

⁴⁸ Bozarlan, *Ferhenga Kurdî*, 1:312.

⁴⁹ <https://learningenglish.voanews.com/a/ask-a-teacher-the-preposition-by-/4679963.html>

<https://www.crownacademyenglish.com/preposition-by-meaning-use/> 30/08/2019

⁵⁰ <https://learningenglish.voanews.com/a/ask-a-teacher-the-preposition-by-/4679963.html> 30/08/2019

⁵¹ Thomson-Martinet, *A Practical English Grammar*, 90.

⁵² Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Amadekar: Huseyn Şemrexî, 17

⁵³ Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Amadekar: Huseyn Şemrexî, 90

Nêzî vê taybetiyê taybetiyek di Îngilizî de jî heye. Di vî zimanî de ji bo cînavka vegerokê têgiha “Reflexive Pronouns”ê tê bikaranîn. Reflexive Pronouns ev in:

Myself (Ez/Min bi xwe)	himself (ew/wî/ bi we)
Herself (ew/wê/wî bi xwe)	itself (ew/wî/wê bi xwe)
Ourselves (em/me bi xwe)	yourselves (hûn/we bi xwe)
Themselves (ew/wan bi xwe)	

Dema daçeka “by”ê digel van cînavkan bê bikaranîn “kirina karekî/xebatekê bi tenê bêyî alîkariya tu kesî yan jî kirina karekî bi tena serê xwe” tê fêmkirin:

by myself, by himself, by herself, by itself, by ourselves, by yourselves, by themselves

I went to London **by** myself. (Min bi tena serê xwe Londra ziyaret kir/Min bi xwe...)

You should go **by** yourself (Divê tu bi tena serê xwe herî/ Divê tu bi xwe...)

Jane is studying **by** herself (Jane bi tena serê xwe dixebite/ Jane bi xwe...)

We went to New York **by** ourselves. (Em bi xwe çûn New Yorkê)

Jane and Mark often go travelling **by** themselves. (Jane û Mark piranî tenê bi hev ra derdikevin seyahatê.⁵⁴)

He moved the heavy table all **by** himself. (Ewî bi xwe hemû maseyên giran bi tena serê xwe bar kir.)

I’m sorry, I couldn’t go. Did you go **by** yourself? (Biborîne! Ez nikarim herim. Ji kerema xwe tu dikarî bi tenê/bi xwe herî!⁵⁵)

2.5. Daçeka “bi”yê di sondxwarinê de jî tê bikaranîn.

Mînak

Bi Xwedê ez nayê.

Bi Quran min nekiriye.

Bi serê te kim, ez qenciya te dixwazim!⁵⁶

Nanê paşa dixwin, **bi** serê gavanan sond dixwin.⁵⁷

Ji van mînakên li jor jî tê dîtin sonda digel “bi”yê bi du awayan çêdibe. Yan peyva “sond”ê digel wan nayê bikaranîn. Wekî: “Bi Xwedê, Bi Qur’an, Bi serê te”. Yan jî peyva “sond”ê jî tê bikaranîn. Di klasîkên Kurdî de, sonda digel “bi”yê gelek tê bikaranîn.

Mînak

Sund xwarin ewan **bi** îsmê Barî

Nediye me kurê te qet tu carî⁵⁸

⁵⁴ <https://www.crownacademyenglish.com/preposition-by-meaning-use/>

⁵⁵ <https://learningenglish.voanews.com/a/ask-a-teacher-the-preposition-by-/4679963.html>

⁵⁶ Yıldırım, *Temel Alıştırma ve Metinlerle.....*, 271.

⁵⁷ Ocek, *Rêzimana Kurmancî*, 164

"Dixum sondê **bi** Yasîn e
J'te mehbûbtir ti kes nîne
Li vê erdê hemî hîn e
Lewra navê te şîrîn e..."⁵⁹

Tu çêtir î j' Zuleyxayê
Neh in wek te di dinyayê
Dixwin sondê bi Taha yê
Munewwer bû di nûrê da⁶⁰

Wellahî qesem bi zatê Me'bûd
Xeyrî te nehin murad û meqsûd⁶¹

Ta Rebbî zatê ehed
Bi pakiya Muhemmed
Bi fedl û husnê bê ebed
Bi sire heft Ha Mîm⁶²

Sondxwarin, di zimanê Îngilizî de digel "by"ê tê gotin. Mîna Kurdî hem digel peyva "sond/swear"ê wekî:

The sheriff **swore by his badge** that he would lock her up if she ever did it again.⁶³
(Şerif, bi rozeta xwe sond xwar ku heke carek din ew wisa bike dê wê kilît bike.)

Hem jî bê peyva sondê "swear/swore"ê tê gotin. Heke mirov meala Sureyê Şems ya Îngilizî binêre bes e ji bo mijarê:

- 1- By the Sun and his (glorious) splendor;
- 2- By the Moon as she follows him;

⁵⁸ Selîmiyê Hîzanî, *Yûsuf û Zuleyxa*, Edîsyon-Krîtîk û Amadekar: Ayhan Tek, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2013), 236.

⁵⁹ Mela Ehmedê Zinarexî, *Dîwan*, Amadekar: Taha Nas, Tahirhan Aydın, Abdurrahman Adak, Zülküf Ergün, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2018), 91

⁶⁰ M. Xalid Sadinî, *Feqiyê Teyran, Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2010), 425

⁶¹ Hîzanî, *Yûsuf û Zuleyxa*, 293.

⁶² M. Xalid Sadinî, *Mela Huseynê Bateyî, Jiyan Berhem û Helbestên Wî*, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2010), r.80. Heya dawîya rûpelê daçeka "bi"yê bi vî awayî ji bo sondxwarinê tê bikaranîn.

⁶³ <https://idioms.thefreedictionary.com/swore+by+them> (03/09/2019). Di vê malperê de mînakên ji bo sondên bi vî awayî hene. Tê de sondên bi vî awayî yên bi Îngilizîya kevin jî hene.

- 3- By the Day as it shows up (the Sun's) glory;
- 4- By the Night as it conceals it;
- 5- By the Firmament and its (wonderful) structure
- 6- By the Earth and its (wide) expanse
- 7- By the Soul, and the proportion and order given to it. ⁶⁴

Meala Kurdî ya ayetên li jor wisa ne:

- 1- Sond bi rojê û ronahiya wê...
- 2- Bi heyvê dem ali pey rojê dertê....
- 3- Bi royê dema bi rojê ronî dibe...
- 4- Bi şevê gava ku tavê diniximîne...
- 5- Bi asîman û yê ku ew ava kiriye..
- 6- Bi erdê û yê ku ew raxistiye..
- 7- Bi nefse û bi yê ku şekil û durûv dayê... (Sûreyê Şems, 1-7)

Her çiqas di metna ayetên Sureya Şemsê de tune be jî di Erebî de jî sondxwarin mîna Kurdî bi daçeka (ب) 'yê çêdibe. Di Farisî de bi daçeka "به" yê çêdibe:

Mînak ji Erebî:

“اقسم بالله لاجتهدن” (Bi Xwedê ez ê bixebitim.)⁶⁵

Mînak ji Farisî:

“به خدا می خوانم”⁶⁶ Bi Xwedê ez dixwînim)

Her çiqas ne bi wateya sondxwarinê be jî di Kurdî de “bi” ji bo bidestxistina wateya fedakirinê jî tê bikaranîn.

Wekî mînak:

Ez bi qurban! Ez bi gorî!

Bi qurbana te be!

Mirov dikare ji klasîkên Kurdî mînakên ji bo vê bikaranîna bîne:

Bi heyrana te me taqet nema min

Zelek tu l'wa bide ey Xewsê Geylan⁶⁷

⁶⁴ http://www.theholyyquran.org/?x=s_main&y=s_middle&kid=14&sid=91 30/08/2019

⁶⁵ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, (Konya: Tekin Kitabevi), 53.

⁶⁶ Nimet Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2010), 292.

"Ey Muhammed em bi heyrana te ne
Bi mal û canê xwe **bi** qurbana te ne"⁶⁸

"Çi çêbûye di vî wextî çî qewmiye we zanî
Yeqîn nakim li me guh din **bi** qurban û **bi** heyran"⁶⁹

Tu bes î ev cesed û rûhê bi heyranê te bit⁷⁰

2.6. "bi" di Dançêkirinê de

Dançêkirin di zimanê Kurdî de wekî navê xwe bi alîkariya lêkera "dan"ê pêk tê. Di vê qalibê de dema axêver nexwaze bide zanîn, kar bi kê daye/dide kirin navê wî/wê/wan nabêje. Wekî: Mamoste pola xwe da paqijkirin.

Lê dema axêver bixwaze bide zanîn ka kar bi kê daye/dide kirin navê wî/wê/wan bi alîkariya daçeka "bi"yê diyar dike.⁷¹

Wekî: Mamoste pola xwe bi karkerekî da paqijkirin.

Mînak

1- Bozo xanî da avakirin.

Bozo xanî *bi karkeran* da avakirin

2- Eyşo kincên xwe dan şûştin.

Eyşo kincên xwe *bi hevalên xwe* dan şûştin.

3- Mamoste karê xwe dide kirin.

Mamoste karê xwe *bi şagirtan* dide kirin.

4- Ezîz xwarina xwe dide çêkirin.

Ezîz xwarina xwe *bi xelkê* dide çêkirin.⁷²

5- "Min pirtûk da naskirin"

Min pirtûk *bi reklamekê* da naskirin.

⁶⁷ Seyîd Eliyê Findikî, *Dîwan*, Amadekar: Selman Dilovan-Huseyn Şemrexî, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2017), 178.

⁶⁸ M. Zahit Kardeşlik, *Mevlûd-i Şerif*, cih û dema çapê tune, 4.

⁶⁹ Zinarexî, *Dîwan*, 97.

⁷⁰ Mela Ebdulfettah Hezroyî, *Dîwana Fethî*, Berhevkirin: Tehsîn Îbrahîm Doskî, Lafnîzekirin: M. Xalid Sadînî, (Îstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2012), 147. Di Erebî de jî ji bo wateya fedakirinê tê bikaranîn. "بایى انت و امى" Bnr. Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 53

⁷¹ Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 301. Li gor Bozarslan bi" di hevokên ji bo ragihandin û haydarkirinê de tê bikaranîn. Ji bo vê taybetiyê berî hin navan cî digire û mana "ragihandina tiştek bi wan navan", mana "haydarkirina wan navan ji tiştek dide zanîn. "Divê em vê şolê bi hevalan bidin zanîn" yanî bi wan ragihînin, wan jê haydar bikin. Bnr. Bozarslan, *Ferhenga Kurdî*, 1: 313. Lê wekî mînakên li jor di lêkerên din de jî ev tê dîtin.

⁷² Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 301.

6- Ev jî dide zanîn ku ev rawe şaşıyeke gelêrî ye.

Ev jî *bi me* dide zanîn ku ev rawe şaşıyeke gelêrî ye.....⁷³

Li gor agahiyên ku Tan di pirtûka xwe de dide, di zimanê gelêrî da avaniya dançêkirin bi awayekî din jî tê çêkirin, ew jî dîsa bi alîkariya lêkera “dan”ê pêk tê, dîsa daçeka “bi”yê jî li vir pêwîst e.

Mînak

Wî ez bi girtin dam.

Wan ew bi kuştin da.

Ew kincên xwe bi şûştin dide.

Awayê neyînî jî wiha ye:

Wî ez bi girtin nedam.

Wan em bi kuştin nedan.

Ew kincên xwe bi şûştin nade.⁷⁴

Mişo gayê xwe bi firotin dide.⁷⁵

Di Îngilizî de ne di dançêkeriyê de lê em di “Avaniya Tebatî” (Passive Voice) de rastî “by”ê dibin. “by” di avaniya tebatîya Îngilizî de nîşan dide bê ka xebatek, karek ji aliyê kê de “bi destê kê tê/hatiye çêkirin/kirin.

The room is being cleaned by Jane. (Jûr/menzel ji aliyê Jane ve tê paqijkirin.)

The dress was sewed by Sarah. (Kinc ji aliyê Sarah ve hat dirûtin.)

The book was written by my father. (Pirtûk ji aliyê bavê min ve hatiye nivîsîn.)⁷⁶

Nîşe: Di Kurdî de, hem di avaniya tebatî de hem jî di hin hevokan de mirov dikare bi alîkariya qaliba “bi destê”yê kirdeyê nîşan bide.

Mînak 21

21.a. Xaniyê me bi destên xwe ava kir.

21.b. Gundê me bi destê Hemo hatiye şewitandin.⁷⁷

Îngilîziya du hevokên mînaka 20î jî mirov dikare bi “by”ê bibêje. Her wekî 21.a.yê em dikarin wekî “Our home was built **by** him”- He was built our home **by** his hand-, 21.b.yê wekî “Our village was burned by Hemo” wergerînin Îngilizî.⁷⁸ Farisiya hevokan

⁷³ Ebdulfettah, *Mistek ji Hêvî û.....*, 117.

⁷⁴ Tan, *Rêzimana Kurmancî*, 302.

⁷⁵ Bedirxan-Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî)*, 284.

⁷⁶ <https://www.crownacademyenglish.com/preposition-by-meaning-use/>

⁷⁷ Bedirxan-Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî)*, 283.

⁷⁸ Çawa di Kurdî de cînavkên piştî daçekan diguherin/ditewin di Îngilizî de jî cînavkên piştî daçekan diguherin. Wekî mînak li jor “his” nehatiye nivîsîn, “him” hatiye nivîsîn. Di cînavkên din ên Îngilizî de jî rêgez wiha ye: by me, by us, by them hwd.

jî mirov dîsa dikare bi "b"yê çêke. Farisiya 21.a.yê wekî "او خانه اش را با دستش ساخته بود", Farisiya "bi destê xwe" dikare wekî "با دستش" bê gotin.

Mirov dikare hevokên li jor dîsa bi qaliba "bi destê" bi awayekî din jî bibêje:

21.a. Xaniyê me bi destê wî/wê hat avakirin.

21.b. Hemo bi destê xwe gundê me şewitand.

Her du mînakên li jor, digel "bi destê" hatine gotin lê dîsa wate neguheriye.

"Bi", bi vê wateya xwe di Zazakî de jî tê bikaranîn.

Wî bi destê xwe xwar. Ey bi destê xo werd.

Wî bi tercumanî îfade da. Ey bi tercumanî îfade da.⁷⁹

3. Cudahiyên "bi"yê ji "by"ê

3.1. Wekî Neyîniya "Bi"yê, "Bê"

Daçeka "bê"yê ji bo wateya neyîniyê tê bikaranîn. Neyîniya hin wateyên "bi"yê, bi daçeka "bê"yê çêdibe. Wekî daçeka neyîniyê "bê" bi tenê di Kurdî û Farisî de heye. Ne di Îngilîzî de ne jî di Erebî de heye.

Mînak

Tu zindî nikare bê av bijî.

Xwendekar bê qelem û defter hatibûn dibistanê.

Ji ber ku bê pere mabû, nikaribû biçûna welatê xwe.

Mînakên Farisî û Kurdiya Wan

1- همین بی کاغذ و کتاب و قلم چرا به مدرس می آید؟ - (Çira wisa bêkaxiz û qelem tên dibistanê?)

2- (Bi rojan em bê av û nan man) روره‌ها بی آب و نان به سر بردیم⁸⁰

3.2. "Bi" digel paşdaçekan

Wekî "di" û "ji" daçeka "bi"yê dikare bi paşdaçekên mîna "de, re, ve"yê re bê bikaranîn. Ev taybetî di bikaranîna "by"ê de nayê dîtin. Wekî:

1- Ez ê bi hevalê re herim dibistanê.

I will go to school with my friend.

2- Av bi min de rijiya.

Coffee spilled on me.

3- Ber bi min ve dihat.

He was coming towards me.

⁷⁹ M. Malmîsanij, *Kurmanca İle Karşılaştırmalı Kirmanca (Zazaca) Dilbilgisi*, (İstanbul: Vate Yayınevi, 2015), 83-85.

⁸⁰ Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, 295.

Her wekî di van mînanan de jî tê dîtîn. Dema “bi” digel paşdaçekan bê bikaranîn dibe xwediyê wateyên cuda cuda. Lê her wekî me li jor got “by” bi tenê tê bikaranîn. Ji bilî van mînanan mirov dikare gelek mînanan bide.

ENCAM

Mirov dema bi tenê bijî xwe nas nake ji bo xwenaskirinê jiyîna digel mirovan pêwîst e. Heke mirov tenê bi zimanê xwe bizanibe cudahiya zimanê xwe ji zimanên din fêm nake. Ji ber vê xebatên berawirdkirina zimanan pêwîst e. Divê bê zanîn her ziman xwediyê rûhekî cuda ye, dîsa her ziman hem xweser e hem jî xwediyê hin taybetiyan e ku ev taybetî di zimanên din de jî tê dîtîn. Ji ber vê em hin taybetiyên daçekên Kurdî di zimanên din de jî dibînin.

Daçekên Kurdî mina daçekên zimanên din digel peyvên din tînan bikaranîn. Lê dema daçekên Kurdî digel navdêr û cihnavan bînan bikaranîn van peyvên ditewîne. Ev taybetî di Îngilîzî de di navdêran de xuya nake. Di cihnavan de xuya dike. Cihnavên piştî daçekan cihnavên tewandî (Object Pronouns) ne.

Di zimanê Kurdî û Îngilîzî de daçek digel lêkeran jî tînan bikaranîn. Hem di Kurdî hem di Îngilîzî de daçek ji gelek aliyên ve tesîra xwe li ser lêkeran nîşan didin. Di her du zimanan de hin lêker bêdaçek nikarin bînan bikaranîn. Hin lêker jî digel daçekan dibe xwediyê wateyê nuh. Digel van taybetiyan di Kurdî û Îngilîzî de lêkerên bidaçek û lêkerên biwêjî hene. Lêkerên biwêjî jî bi daçekan tînan çêkin. Di Kurdî de tesîra daçekan li ser lêkerên negerguhêz balkêş e. Di vî zimanî de hin lêkerên negerguhêz dema bi daçekan re bînan bikaranîn hem dibin xwedî wateyê nuh hem jî berkar, yan jî tîrkeran li lêkeran bar dikin ji ber vê nêzî gerguhêziyê dibin. Yanî hin lêkerên negerguhêz bi vî awayî dibin xwediyê taybetiyê gerguhêziyê. Gerguhêzbûna lêkeran bi daçekan di zimanê Îngilîzî de tune ye.

Şibîna daçekan bi tenê ji aliyê taybetiyên xwe ve naxuye, herwiha di wateyên xwe de jî tê dîtîn. Wekî mînak me daçeka “bi”yê da. Şeş taybetiyên hevpar ên “bi” û “by”ê hene. Wateya navgîniyê didin, digel peyvên dubarekirî, digel peyvên bi wateya dem/wextê, cihnavavegerokê tînan bikaranîn. Wekî cudahiyeke “bi”ya Kurdî di dançêkeriyê de tê bikaranîn lê “by” di “Avaniya Tebatî” (Passive Voice) de tê bikaranîn. Her wiha neyîniya “bi”yê, “bê” di Îngilîzî de tune ye. Dîsa “bi” hem bi tenê hem digel paşdaçekan tê bikaranîn. Heman taybetî di “by”ê de tune ye.

Di gotarê de me hin mînak ji Erebî û Farisî jî anîn ji ber ku hin taybetiyên di Erebî û Farisî de hene dişibin “bi”ya Kurdî û “by” Îngilîzî. Ev xebat divê wekî destpêkek bê qebûlkin. Ev şibîna daçek û zimanan hin pirsan tîne li hemberê me. Gelo ev daçeka “bi”yê ji kîjan zimanî belav bûye. Çima di zimanê Îngilîzî de neyîniya “by”ê tune ye? Her wiha di Erebî de jî. Gelo bandora van zimanan li ser hev çêbûye? An jî wekî hin teorisyenên ziman qebûl dikin ku di destpêka mirovahiya de zimanek tenê hebû dîre zimanên din ji wî zimanî zêdebûn. Gelo ev “bi” û şibîna taybetiyên daçekan bi hev jî wî zimanî maye ji me re?

ÇAVKANÎ

Akdağ, Hasan. *Arap Dili Dilbilgisi*, Konya: Tekin Kitabevi, 1997.

-, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya: Tekin Kitabevi, 2016.
- Altın Sözlük Golden Dictionary İngilizce/Türkçe*. Amadekar: Necmettin Arıkan-Gülderen Yenal- Gülsevin Taşpınar. Altın Kitaplar, cih û dîroka çapê tune ye.
- Aktuğ, Halil. *Gramera Kurdî/Kürtçe Gramer*. İstanbul: Weşanên Avestayê, 2013.
- Aslan, Şêxmûs. *Ferhenga Biwêjan*, Amed 2005.
- Baran, Bahoz. *Rêzimana Kurmancî*. Çapa 2yan. İstanbul: Weşanên Wardozê, 2018.
- Baran, Bahoz. *Rêzimana Kurmancî*. Çapa 1em. İstanbul: Weşanên Belkîyê, 2012.
- Bedir-Xan, Celadet Alî. *Elfabêya Kurdî Bingeên Gramera Kurmancî*. İstanbul: Weşanxaneyê Nefelê, 1998.
- Bedirxan, Celadet- Lescot, Roger. Bedirxan-Roger Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi (Kurmancî)*. İstanbul: Weşanên Dozê, 2011.
- Bereh, Berken. "Heyvekê Li Cehnima Wergerê". *Nûbihar*, 24/136 (Havîn 2016): 4-6.
- Borak, Mustafa. *Ferhenga Biwêjan*, Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, İstanbul 2005.
- Bozarslan, M. Emin. "Li". *Ferhenga Kurdî*. 2:62. İstanbul: Weşanên Deng, 2018.
-, "Bi". *Ferhenga Kurdî*. 1:308-314. İstanbul: Weşanên Deng, 2011.
- Ciwan, Murad. *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi*, Diyarbakır, 2014.
- Cizîri, Melayê. *Dîwan*, Amadekar: Selman Dilovan, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2012.
- Çağmar, Edip. *Alıştırmalarla Nahiv*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Dilgeş, Felat. "Xirxal". *Nûbihar*, 21/144 (Havîn 2018): 64-69.
- Ebdulfettah, Deham. *Mistek Hêvî û Hin Arîşeyên Zimanê Kurdî (Kurmancî)*, Ankara: Weşanên Lîsê, 2018.
-, *Kar (Lêker) Di Zimanê Kurdî de (Kurmanciya Jorîn)*. İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Amedê, 2011.
- el-Ensarî, İbni Hişam, *Muğnil Lebîb 'en Kutubil E'arîb*, 1:118-130. Beyrut: el-Mektebetul Asriyye, 1991.
- Findikî, Seyîd Eliyê. *Dîwan*, Amadekar: Selman Dilovan-Huseyn Şemrexî, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2017.
- el-Ğelayînî, eş-Şêx el-Mustafa. *Camîu'd-Durûsu'l-Arabî*, Beyrut: Muessetu'r-Rîsale, 2004.
- Hengirmen, Mehmet, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınevi, 2009.
- Hezîn, Mela Husnî. *Guldan*, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2011.
- Hezroyî, Mela Ebdulfettah. *Dîwana Fethî*, Berhevkirin: Tehsîn İbrahîm Doskî, Latînîzekirin: M. Xalid Sadînî, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2012.
- Hîzanî, Selîmiyê. *Yûsuf û Zuleyxa*, Edîsyon-Krîtîk û Amadekar: Ayhan Tek, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2013.

- Kâmile İmer - Kocaman, Ahmet - Özsoy, A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İncekan, Abdullah. *Geçişli Fiiller ve Ergativ Teori-Fiil Dökümü-Alıştırmalar*, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2014.
- Kardeşlik, M. Zahit. *Mevlûd-i Şerif*, cih û dema çapê tune.
- Kurdo, Qanatê. *Rêzimana Kurdî (Kurmancî-Soranî)*, Ji Kurdiya Soranî bo Kurdiya Kurmancî: Zülküf Ergün, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2013.
- Luis Ma'lûf, *El-Muncid fi'l-Luxeti'l-Erebiyye*, Beyrut: Daru'l-Meşrîq, 2013.
- Malmîsanij, M. *Kurmancca İle Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, İstanbul: Vate Yayınevi, 2015.
- Muhammed, Husein. *Daçek di Zimanê Kurdî de*. Ji malpera <https://zimannas.files.wordpress.com/2016/04/kanizar-dacek.pdf> ê dî diroka 09/11/2018an de hat daxistin.
- Muçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Ocek, Nezîr. *Rêzimana Kurmancî*, İstanbul: Weşanên Sîtav, 2014.
- Roj, Cîhan. "Têkiliya hin Peyvên Kurdî û Akadî". *Nûbihar*, 21/144 (Havîn 2018): 78-80.
- Sadinî, M. Xalid. *Feqiyê Teyran, Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2010.
- Sadinî, M. Xalid. *Mela Huseynê Bateyî, Jiyan Berhem û Helbestên Wî*, (İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2010.
- Samur, Aziz. *Rêziman û Rastnivîsa Kurdiya Kurmancî*. İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2014.
- Tan, Samî. *Rêzimana Kurmancî*. İstanbul: Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, 2011.
- Thomson, A. J. - Martinet, A.V. *A Practical English Grammar*. Hong Kong: Oxford University Press, 1997.
- Ünalın, Abdülkerim - Bilen, Mehmet. *Sistematik Sarf*, İstanbul: Ravza Yayınları, 2013.
- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007.
- Wergera Maneya Qur'ana Pîroz Ser Zimanê Kurdî, Amadekar: M. Huseyn Êsî-M. Seîd Girdarî- M. Muhammed Bêrkevanî, İstanbul: Şûra Yayınları, 2014.
- Xanî, Ehmedê *Mem û Zîn*, Şîrove û Kurdiya Îro: Jan Dost, İstanbul: Weşanên Avestayê, 2010.
- Xanî, Ehmedê. *Mem û Zîn*, Amadekar: Huseyn Şemrexî, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2010.
- Yıldırım, Kadri. *Temel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, 2012.
- Yıldırım, Nimet. *Farsça Dilbilgisi*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2010.

Zinarexî, Mela Ehmedê. *Dîwan*, Amadekar: Taha Nas, Tahirhan Aydın, Abdurrahman Adak, Zülküf Ergün, İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2018.

ÇAVKANIYÊN JI ÎNTERNETÊ

<https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/by> 29/08/2019

<https://learningenglish.voanews.com/a/ask-a-teacher-the-preposition-by-/4679963.html>
30/08/2019

<https://www.crownacademyenglish.com/preposition-by-meaning-use/> 30/08/2019

<https://idioms.thefreedictionary.com/swore+by+them> (03/09/2019).

http://www.theholyyquran.org/?x=s_main&y=s_middle&kid=14&sid=91 30/08/2019